

דגם תשובות בתורה שבעל פה – גמרא מסכת בבא בתרא, מס' 5391, 5315, קיץ תשפ"ה

הערה למעריכים: דברים הכתובים בסוגריים אינם מחייבים את הנבחנים.

פרק ראשון

על הנבחנים לענות על שש מן השאלות 1-9.

1. מחיצה ודין היזק ראייה (דף ב, ע"א-ע"ב)

- א. (1)** לפי הפירוש ש"מחיצה" היא פלוגתא, כוונת המשנה היא שהשותפים רצו לחלוק את החצר, וכיוון שרצו בונים כותל אבנים בעל כורחו של כל אחד מן השותפים, ואין אחד מהם יכול לטעון שאין רצונו בהוצאה גדולה ודי לו במסיפס בעלמא. הכפייה לבנות כותל אבנים היא כדי למנוע היזק ראייה.
- (2)** לפי הפירוש ש"מחיצה" היא פלוגתא, לשון עשייה ("לעשות מחיצה") אינה מתאימה כיוון שמה שמתואר במשנה בשלב זה הוא הרצון של השותפים לחצות את החצר, לחלוק אותה.
- לפי הפירוש ש"מחיצה" היא גודא, כיוון שהמילה "מחיצה" שפירושה כותל הוזכרה קודם לכן ("שרצו לעשות מחיצה"), מתאים בהמשך הדברים להשתמש בנוגע לכותל בכינוי רומז ("בונים אותו").
- ב. (1)** על פי המשנה והברייתא מותר לבנות כותל מול החלונות של חברו רק אם הכותל גבוה מן החלונות ארבע אמות או אם הכותל נמוך מן החלונות ארבע אמות כדי שבעל הכותל לא יוכל להביט לתוך ביתו של חברו דרך החלונות. מוכח מכאן שהיזק ראייה שמיה היזק.
- (2)** הגמרא דחתה הוכחה זו כי מדובר בהיזק ראייה בבית, ואדם עושה בביתו דברי הצנע ולכן היזק ראייה שמיה היזק, אבל אין מכאן הוכחה בנוגע להיזק ראייה בחצר.

2. בבא בן בוטא והורדוס (דף ג, ע"ב – דף ד, ע"א)

- א. (1)** העצה: לסתור את בית המקדש ולבנותו מחדש.
- (2)** – הורדוס הרג את החכמים ובכך כיבה אורו של עולם כי תורתם נמשלה לאור, לכן יתקן זאת על ידי שיעסוק בבניית בית המקדש, שהוא אורו של עולם.
- הורדוס הרג את החכמים, שהם "עיני העדה", ובכך סימא עינו של עולם, לכן יתקן זאת על ידי שיעסוק בבניית בית המקדש, שהוא עינו של עולם.
- [הערה למעריכים: על התלמידים לכתוב נימוק אחד.]
- ב. (1)** רב חסדא אמר שאין לסתור בית הכנסת אלא רק לאחר שנבנה בית כנסת אחר במקומו. אם כן, כיצד ייתכן שבבא בן בוטא נתן עצה להורדוס להרוס את בית המקדש כדי לבנותו מחדש לאחר מכן?
- (2)** – בבא בן בוטא ראה שיש סדקים בבית המקדש, ובמקרה כזה מותר לסתור בית הכנסת מייד.
- הוראתו של רב חסדא אינה שייכת במקרה של מלכות כי מלכות אינה חוזרת בה מדבריה ואין חשש לפשיעה.
- [הערה למעריכים: על התלמידים לכתוב תירוץ אחד.]
- ג. (1)** – בבא בן בוטא נתן עצה להורדוס, שהיה עבד וחייב במצוות, ודניאל נתן עצה לנבוכדנצר, שהיה גוי.
- בעקבות עצתו של בבא בן בוטא נבנה בית המקדש, שאינו יכול להיבנות בלי מלכות, ולכן במקרה זה היה מותר לבבא בן בוטא לתת עצה להורדוס.
- [הערה למעריכים: על התלמידים לכתוב הסבר אחד.]
- (2)** – דניאל ירד מגדולתו.
- זרקו אותו לגוב האריות.

3. מקיף וניקף (דף ד, ע"ב)

א. כי הניקף יכול לטעון שאינו רוצה להוציא הוצאה גדולה על גדר אבנים (שזה מה שגדר המקיף) ודי לו בגדר של קנים, שהיא זולה יותר.

ב. (1) הדיוק של הגמרא: "הא רביעית מחייבין אותו".

הסבר: במשנה כתוב שהמקיף את חברו משלוש רוחותיו וגדר שלוש גדרות ביניהם אין מחייבין את הניקף להשתתף בהוצאות. מכאן יש לדייק שאם המקיף גדר גם את הגדר הרביעית מחייבין את הניקף להשתתף בהוצאות.

(2) הטעם לדין: כל עוד לא גדר המקיף את הגדר הרביעית הניקף אינו נהנה מן המחיצות כי הוא גלוי מצד אחד, אבל לאחר שגדר המקיף את הגדר הרביעית הניקף נהנה מן המחיצות ולכן מחייבין אותו להשתתף בהוצאות.

ג. (1) בסיפא של המשנה כתוב שלדעת רבי יוסי אם גדר הניקף (או המקיף) "מגלגלין עליו את הכול". לפי חייא בר רב הכוונה היא לפי דמי קנים בזול, ואם כן תנא קמא שמקל על הניקף מה הוא סובר? אם אפילו דמי קנים הוא אינו נותן, מה הוא נותן?

(2) – לפי תנא קמא, על הניקף לשלם סכום מועט שמשלמים לשומר מדי שנה בשנה לשמור על התבואה כשהיא בקמותיה, אך אין עליו לשלם מחצית מתשלום הגדרות לפי דמי קנים בזול; לפי רבי יוסי, על הניקף לשלם מחצית מתשלום הגדרות לפי דמי קנים בזול.

– לפי תנא קמא, על הניקף לשלם מחצית מן הגדר הרביעית בלבד [לפי דמי קנים בזול]; לפי רבי יוסי, על הניקף לשלם מחצית מתשלום כל הגדרות [לפי דמי קנים בזול].

– לפי תנא קמא, על הניקף לשלם מחצית מתשלום כל הגדרות רק אם הוא גדר את הגדר הרביעית, אבל אם המקיף גדר את הגדר הרביעית – על הניקף לשלם מחצית מן הגדר הרביעית בלבד; לפי רבי יוסי, על הניקף לשלם מחצית מתשלום כל הגדרות בין שהוא גדר את הגדר הרביעית ובין שהמקיף הוא שגדר גדר זו.

– לפי תנא קמא, על הניקף לשלם מחצית מתשלום כל הגדרות בין שהוא גדר את הגדר הרביעית ובין שהמקיף הוא שגדר גדר זו; לפי רבי יוסי, על הניקף לשלם מחצית מתשלום כל הגדרות רק אם הוא גדר את הגדר הרביעית, אבל אם המקיף גדר את הגדר הרביעית – אין הניקף חייב לשלם כלום.

[הערה למעריכים: על התלמידים להסביר תירוץ אחד.]

4. בית שער ודלת לחצר (דף ז, ע"ב)

א. (1) הגמרא הסיקה שבניית בית שער לחצר היא דבר חיובי מקביעת המשנה שכופים לבנות בית שער לחצר.

(2) הסיפור: אליהו הנביא היה רגיל לבקר חסיד אחד ולדבר איתו. בנה החסיד בית שער לחצר והפסיק אליהו הנביא לדבר איתו.

החיסרון בבניית בית שער לחצר הוא שבית השער גורם שצעקת העניים המבקשים צדקה לא תישמע על ידי בני החצר.

(3) אם אכן בניית בית שער לחצר היא דבר חיובי כפי שהסיקה הגמרא, מדוע הפסיק אליהו הנביא לדבר עם החסיד בעקבות בנייתו בית שער לחצר?

ב. (1) בניין חומת העיר.

(2) "לפי נפשות" – לפי מספר הנפשות בכל משפחה.

"לפי שבח ממון" – לפי שיעור הממון שיש לכל אחד.

5. אנשי העיר וגביית מיסים (דף ז, ע"ב – דף ח, ע"א)
- א. (1) כמה זמן אדם צריך לגור בעיר [בלי לקנות בה בית דירה] כדי שייחשב כאנשי העיר ויתחייב להשתתף עימם בהוצאות צורכי העיר? שנים עשר חודש.
- (2) על פי הברייתא, שיירה של חמרים או גמלים שלנה בעיר שהודחה לעבודה זרה, ואנשי השיירה הודחו עם יושבי העיר – אנשי השיירה נידונים כיחידים שעבדו עבודה זרה [הן בסקילה וממונן פלט] ואינם נידונים כאנשי עיר הנידחת. אולם אם שהו בעיר שלושים יום הם נידונים בכלל יושבי העיר בדיון עיר הנידחת [הן בסייף וממונן אבד]. עולה מן הברייתא שדי בשיבה של שלושים יום בעיר כדי להיחשב כאנשי העיר ולא כפי שלמדנו במשנה שצריך שנים עשר חודש.
- (3) שנים עשר חודש הוא הזמן הנדרש כדי להיחשב כאחד מ"בני העיר" החייב להשתתף בכל צורכי העיר. אולם כדי להיות נידון בדיון עיר הנידחת צריך להיחשב מ"יושבי העיר" [ואין צורך להיחשב מ"בני העיר"], וכדי להיחשב מ"יושבי העיר" די להיות בעיר שלושים יום.
- ב. (1) דוגמה: השתתפות בפסי העיר. א: השתתפות בתיקון חומת העיר. א: השתתפות בהוצאות על פרש הרוכב סביבות העיר לשומרה ולדעת מה היא צריכה. א: השתתפות בהוצאות על שומר הנשק של בני העיר.
- (2) גובים מן היתומים כי גם הם נהנים מדברים אלה הואיל וגם הם צריכים שמירה, אבל אין גובים מן החכמים כי הם אינם צריכים שמירה.
6. איפרא הורמיז (דף ז, ע"ב – דף יא, ע"א; דף ח, ע"א – דף ח, ע"ב)
- א. (1) רבי אמי סירב לקבל כסף זה כדי שלא תהיה זכות מעשה הצדקה לגויים ואז הם יישברו בקלות [ב"בש קצירה תשברנה"].
- (2) רבא הסכים לקבל כסף זה כדי שהמלך לא יכעס שפוגעים באימו.
- (3) רבא חילק את הכסף לעניים גויים.
- ב. (1) רב יוסף השתמש בכסף של איפרא הורמיז לצורך פדיון שבויים, ואילו רבא חילק את הכסף לעניים גויים.
- (2) הסיבה להבדל: איפרא הורמיז נתנה את הכסף לרב יוסף לצורך פדיון שבויים [מצווה רבה], ואם הוא היה מחלק את הכסף לעניים גויים היה בכך גנבת דעת. אבל לרבא היא נתנה כדי שיחלק צדקה לעניים וגם הגויים יודעים שישראל רגילים לחלק צדקה גם לעניים גויים, ולכן אין בחלוקת הכסף לעניים גויים גנבת דעת.
- ג. מצוות פדיון שבויים היא "מצווה רבה" כי שבי קשה יותר ממיתה, מחרב ומרעב מכיוון שהשובה יכול להרוג את השבויים כרצונו, בכל אחת מן הדרכים האלה.
7. לימוד תורה לילדים (דף כא, ע"א)
- א. (1) התקנה הראשונה: שיהיו מושיבים מלמדי תינוקות בירושלים.
- הבעיה לאחר תקנה זו: מי שלא היה לו אב שיעלה אותו לירושלים לא היה עולה ולא היה לומד.
- (2) התקנה השנייה: שיהיו מושיבים מלמדי תינוקות בכל פלך [מחוז], ומכניסים את התלמידים בגיל 16 – 17 ללמוד.
- הבעיה לאחר תקנה זו: מכיוון שהתלמידים היו בגיל מבוגר, אם הרב היה כועס עליהם היו בועטים ויוצאים.
- ב. (1) המקרה: יש מלמד תינוקות שמלמד מספר מסוים של פסוקים, ויש מלמד תינוקות אחר המלמד יותר.
- השאלה ההלכתית היא אם להחליף את המלמד הראשון במלמד השני, שהוא טוב יותר.
- (2) הדין על פי רבא: אין להחליף את המלמד הראשון במלמד השני, שהוא טוב יותר.
- הטעם לדין: אם יחליפו את המלמד הראשון בשני, עלול המלמד השני להתפאר שאין כמוהו ומתוך כך יתרשל בלימוד התינוקות ולא יחשוש שישלקוהו.
- (3) הדין על פי רב דימי מנהרדעא: יש להחליף את המלמד הראשון במלמד השני, שהוא טוב יותר.
- הטעם לדין: אם יחליפו את המלמד הראשון בשני, המלמד השני ילמד טוב יותר כי ידאג מקנאתו של המלמד הראשון שמא יביישנו בפני בני העיר אם לא ילמד כראוי.

8. קטע שלא נלמד

- א. (1) אפשרות א – פדיית השבויים יותר מכדי דמיהם תגרום לדחיקת הציבור והבאתו לידי עניות.
אפשרות ב – פדיית השבויים יותר מכדי דמיהם תעודד את השוברים לשבות עוד שבויים כדי לקבל הרבה כסף בעבורם.
- (2) נפקא מינה: אם יש מישהו שמוכן לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם על חשבונו ולא על חשבון הציבור. לפי אפשרות א מותר לו לעשות זאת כי אין דוחק לציבור. לפי אפשרות ב אסור לו לעשות זאת כי עדיין קיים החשש שפדיית השבויים יותר מכדי דמיהם תגרום לשביית שבויים נוספים.
- ב. (1) המעשה של לוי בר דרגא, שפדה את בתו יותר מכדי דמיה [בשלושה עשר אלפי דינרי זהב] על חשבונו ולא על חשבון הציבור, מוכיח את אפשרות א שאם אין דוחק לציבור, מותר לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם.
- (2) אביי דחה את ההוכחה וטען שיתכן שהמעשה של לוי בר דרגא נעשה בניגוד לרצון חכמים, ואם כן יכול להיות שהאפשרות הנכונה היא אפשרות ב והיה אסור לו לפדות את בתו יותר מכדי דמיה אפילו על חשבונו.

9. יסודות תורה שבעל פה

- א. (1) עיקר פועלם של האמוראים היה לפרש את תורתם של התנאים.
(2) החכם המרכזי בתקופת האמוראים בארץ-ישראל היה רבי יוחנן, ובית מדרשו היה בטבריה.
(עמ' 19)
- ב. סדר זרעים – מסכת ברכות
סדר טהרות – מסכת נידה
(עמ' 21)
- ג. (1) בתורה שבכתב כתובים יסודות המצוות ומהותן, והתורה שבעל פה מפרשת ומפרטת איך לקיים את המצוות.
(2) במצוות השבת התורה שבכתב קבעה שיש לשבות ולא לעשות מלאכה, והתורה שבעל פה מפרטת אילו מלאכות אסורות, כיצד יש לשבות, איך מתייחסים למכשירים חדשים וכדומה.
(עמ' 43)

פרק שני

על הנבחרים לענות על שתיים מן השאלות 10–15.

בקיאות (ללומדים 8 דפי גמרא ורש"י)

10. רוניא ורבינא (דף ה, ע"א)

- א. רוניא קנה שדה על גבול שדהו של רבינא. רבינא חשב לסלק את רוניא מן השדה ולקנותו בעצמו מכוח "דינא דבר מיצרא", שעל פי דין זה מי שרוצה למכור שדה חייב לתת לבעל השדה הסמוך לשדה הנמכר זכות קדימה בקנייה, וכיוון ששדהו של רבינא הוא על גבול השדה הנמכר יש לו זכות קדימה בקניית השדה.
- ב. (1) ארבעה כיכרות נדרשים לרצען עני [לצורך אכילת בני ביתו], וארבעה כיכרות נדרשים לרצען עשיר [לצורך אכילת בני ביתו].
- (2) רבינא צריך להניח לרוניא ולא לסלק אותו מן השדה שקנה, כיוון שרוניא הוא עני וזקוק לשדה לפרנסתו. אומנם יסוד "דינא דבר מיצרא" שעל פיו רבינא רוצה לסלק את רוניא הוא "ועשית הישר והטוב", אבל דווקא משום "ועשית הישר והטוב" יש לעשות ישר וטוב עם רוניא העני ולא לסלק אותו מן השדה שקנה.

11. טורנוסרופוס ורבי עקיבא (דף ז, ע"א)

- א. (1) נתינת צדקה היא מעשה פסול כיוון שהיא נגד רצון ה', שחפץ שהעניים יהיו עניים.
(2) – על פי המשל של טורנוסרופוס מדובר על מלך שכעס על עבדו, ועל פי המשל של רבי עקיבא מדובר על מלך שכעס על בנו.
- על פי המשל של טורנוסרופוס המלך כועס על מי שהאכיל והשקה את עבדו שבבית האסורים, ועל פי המשל של רבי עקיבא המלך משגר דורון למי שהאכיל והשקה את בנו שבבית האסורים.
- ב. (1) כאשר עם ישראל עושים את רצון ה' הם בנים של ה', אבל כאשר הם אינם עושים את רצון ה' הם עבדים של ה', ועכשיו אין הם עושים את רצון ה' ולכן הם עבדים לה'.
- (2) מצוות צדקה היא בכל מצב גם כאשר עם ישראל אינם עושים את רצון ה'.

12. איזהו בן העולם הבא? (דף י, ע"ב)

- א. (1) יוסף ראה שהאנשים שהם עליונים בעולם הזה בזכות עושרם – בעולם הבא הם תחתונים, והאנשים שהם עניים בעולם הזה [תחתונים, שפלים] – בעולם הבא הם חשובים [עליונים].
- (2) השאלה: אנחנו בעלי תורה, איך ראית אותנו בעולם הבא? מה מעמדנו? מה חשיבותנו? התשובה: כמו חשיבותנו בעולם הזה כך חשיבותנו גם בעולם הבא.
- ב. (1) הרוגי המלכות: הרוגי לוד, האחים לוליינוס ופפוס. המעשה: בת המלך נמצאה הרוגה, וחשדו שהיהודים הרגו אותה וגזרו להשמידם. עמדו שני האחים לוליינוס ופפוס ואמרו בשקר שהם הרגו את בת המלך, והרג המלך רק אותם וניצלו כל היהודים מהשמדה.
- (2) מן המשפט "הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן" משמע שמדובר על הרוגי מלכות שרק משום זכות זו שהיו הרוגי מלכות זכו לדרגה גבוהה בעולם הבא, ורבי עקיבא וחבריו היו להם זכויות רבות שבזכותן הם בדרגה גבוהה בעולם הבא גם אם לא היו הרוגי מלכות.

עיון (ללומדים 6.5 דפי גמרא בתוספת עיון במקורות)

13. הכול כמנהג המדינה

- א. (1) כתוב במשנה שמידות הכותל שהשותפים בונים הן כמנהג המדינה, ואם כן מדוע פירטה המשנה את עובי הכותל הנדרש בסוגי כותל שונים? הרי הכול כמנהג המדינה ויש לעשות כמותו.
- (2) יש מצבים שבהם הולכים על פי מנהג המדינה ולא על פי השיעורים שכתובים במשנה, ויש מצבים שבהם הולכים על פי השיעורים שכתובים במשנה ולא על פי מנהג המדינה. כאשר מנהג המדינה הוא פחות מן השיעורים שכתובים במשנה, הדין הוא: "הכול כמנהג המדינה", וכאשר מנהג המדינה הוא יותר מן השיעורים שכתובים במשנה, הדין הוא: "גוויל זה נותן ג' טפחים...".
- ב. 1. בונים כותל בעובי חמישה טפחים סך הכול כי שיעורי הכותל אינם תלויים במנהג המדינה אלא בדברי חכמים, שאמרו שכותל מאבני גזית שעוביו פחות משיעור חמישה טפחים לא יחזיק מעמד ויפול.
2. בונים כותל מכפיסין כי מנהג המדינה קובע בנוגע לסוג הכותל שבונים.

14. שינוי ייעוד של צדקה

- א. (1) בני העיר יכולים לשנות את הייעוד של כספי הצדקה מכיוון שנתנית הכסף לצדקה היא על דעת בני העיר.
- (2) על פי הגמרא בערכין, אחרי שכספי הצדקה הגיעו לידי הגבאי אסור לשנות את ייעודם, ואם כן קשה על ר"ת, שהתיר לשנות את ייעוד כספי הצדקה לאחר שנגבו.
- (3) מה שכתוב בגמרא בערכין הוא שאחרי שכספי הצדקה הגיעו לידי הגבאי אסור לגבאי לשנות את ייעודם, אבל לציבור מותר לשנות.
- ב. (1) כתוב במשנה במסכת שקלים: "מותר עניים לעניים", דהיינו שיש להשתמש בכסף שנשאר מן הגבייה שגבו לצורך העניים לצורכי עניים בלבד.
- (2) במסכת שקלים מדובר בגבייה מיוחדת לעניים מסוימים, ולכן אין לתת את הכסף לעניים אחרים, אבל סתם קופה של צדקה היא על דעת בני העיר, ולכן הם יכולים לשנותה לכל מה שהם רוצים [ואם יצטרכו מעות לעניי העיר – יגבו שוב].

15. תקנת יהושע בן גמלא

- א. ראיית הקדושה הגדולה של בית המקדש בירושלים ועבודת הכוהנים שם תשפיע על יראת השמיים של התלמידים ועל לימוד התורה שלהם (דף כא, ע"א, תוד"ה "כי").
- ב. – מושיבים מלמדי תינוקות בכל מדינה ובכל עיר [ולא רק בכל פלך (מחוז)].
- מכניסים את התינוקות ללמוד כשהם בני 6–7 [ולא כשהם בני 16–17].
- (דף כא, ע"א)
- ג. – החובה ללמד את התינוקות היא באחריות הציבור.
- אי אפשר למחות על רעש התינוקות.